

Створення ансамблевих музеїв як актуальне питання сьогодення вітчизняної музейно-пам'яткоохоронної справи

Оцінюючи стан музейної справи в Україні, слід зазначити, що сучасна суспільно-культурна ситуація не сприяє розвитку музейної мережі, особливо музеєфікації об'єктів історико-культурної спадщини шляхом створення на їх основі нових музеїв. Це пояснюється об'єктивним становищем вітчизняного музейництва, відсутністю достатніх ресурсів для відповідного функціонування вже існуючих музеїв. Тож музейно-пам'яткоохоронна справа звертається до нових форм по збереженню історико-культурних пам'яток і розвитку музейної мережі в цілому.

Такими формами, що розвивають музейну мережу за рахунок залучення об'єктів нерухомої історико-культурної спадщини є діяльність ансамблевих і комплексних (що сполучають риси колекційних, ансамблевих і середовищних форм) музеїв [8, с. 394]. Відстежуючи цей напрям музейної галузі необхідно зазначити, що він долучає до музейного будівництва пам'ятки історії та культури шляхом створення на їх основі музеїв ансамблевого типу. Така практика тим більш важлива, що вирішує проблеми охорони історико-культурної спадщини одноразово з питаннями всебічного розвитку музейної мережі за рахунок найменш представлених у вітчизняному музейництві типів.

Адже сьогодні більшість ансамблевих музеїв України не відповідає вимогам до такого типу. У вітчизняній музейній практиці традиційно застосовується підхід пристосування історико-культурних пам'яток до музейних функцій, тобто побудова експозицій на основі профільних музейних колекцій в стінах історико-культурних об'єктів. Це призводить до спотворення історико-культурного обліку пам'яток, викривлення самої ідеї ансамблевого музею і, найголовніше, залишає без сучасного раціонального використання безліч історико-архітектурних об'єктів, які поступово руйнуються.

Ансамблеві музеї – музеї, діяльність яких базується в першу чергу на музеєфікованих ансамблях нерухомих історико-культурних пам'яток. В основі діяльності музеїв цього типу лежать переважно пам'ятки архітектури з їх інтер'єрами, прилеглою територією, природним середовищем. Функцію документування такі музеї виконують шляхом збереження або відтворення ансамблю нерухомих пам'яток і властивого їм оточення [8, с. 395].

На сьогодні практика побудови ансамблевих музеїв на основі

історико-культурних пам'яток визнана міжнародним співтовариством як найперспективніший напрям розвитку музейної справи, оскільки демонструє ряд переваг перед традиційними колекційними музеями. Для ансамблевого музею історико-культурна пам'ятка є головним експонатом, музей створюється для її збереження, відтворення притаманного їй оточення та якнайповнішого розкриття інформаційного потенціалу, закладеного в будь-якому історико-культурному об'єкті [7, с. 10].

Отже, згідно головному принципу побудови, ансамблевий музей не потребує формування тематичних колекцій [4, с. 113]. Це тим більш важливо, враховуючи ситуацію в музейному світі, за якої всі більш-менш значущі музейні цінності вже давно належать різноманітним музеям. Тож створити новий колекційний музей, не маючи достойних колекцій, що володіють музейною цінністю, з кожним роком все важче. Таким чином, перспективи розвитку музейної мережі залишаються за тими музеями, що спираються на інший, не колекційний, тип спадщини, яку він оберігає.

Не менш важливо й те, що ансамблеві музеї залучають до музейної мережі історико-культурні пам'ятки (переважно – архітектурні, що руйнуються або залишаються невідомими без належного використання).

Створення традиційного музею потребує вкладення значних коштів на реставрацію будівель та їх подальше пристосування до музейних функцій, збір та організацію належного збереження музейних колекцій. Тоді як ансамблевий музей відкриває більш широкий дієвий простір, заснований на ідейній музейній концепції, що здатна ставити перед собою зовсім інші завдання, ніж колекційний музей.

Для розвитку музейно-заповідної мережі в сучасній Україні створення саме ансамблевих музеїв є найбільш перспективним.

По-перше, українська музейно-заповідна мережа досі не має гармонійно розвиненої структури, представленої усіма типами історико-культурної спадщини (наявне значне переважання колекційних музеїв), що не відповідає ні розвитку музейної справи, ні наявності історико-культурних пам'яток.

По-друге, Україна має достатній історико-культурний потенціал для створення музеїв ансамблевого типу. Це значна кількість архітектурних пам'яток (особливо пам'яток фортифікаційної та садибної архітектури), що давно вже потребують уваги та включення в музейну мережу України. Останнім часом ці об'єкти знаходяться в центрі уваги науковців, представників сфери охорони пам'яток, громадськості, але доля їх досі не вирішена й вони так і не отримали належного соціокультурного використання, як того вимагає статус пам'ятки [2].

Світова практика побудови ансамблевих музеїв демонструє широкий

набір методів створення музеїв на базі пам'яток архітектури. Це і садиба-музей з відновленням всіх взаємозв'язків між елементами комплексу; це й історико-культурний парк, в якому всі елементи консервуються в тому стані, в якому є зараз; це й екомузей, що залучає до збереження історико-культурної спадщини місцеве населення; це й музей відновлюваної пам'ятки, де головним демонстраційним моментом є процес відтворення складових елементів архітектурного комплексу з залученням до нього музейних відвідувачів в рамках спеціально розроблених програм.

Вітчизняна музейна практика свідчить про те, що форма ансамблевого музею в Україні майже не поширена. Не зважаючи на значну кількість історико-культурних пам'яток, музеї в них створюються за колекційним типом. При цьому виникає одна з головних проблем – відсутність музейних фондів для значної кількості пам'яток. Ця проблема є значною перешкодою при такому підході, що й унеможливорює саму музеєфікацію, залишаючи історико-культурні пам'ятки без використання напризволяще.

Традиційний для України напрям пристосування архітектурних пам'яток до музейних функцій всього лише використовує внутрішні об'єми для розміщення колекційних експозицій (наприклад, Ужгородський замок з історико-краєзнавчим музеєм в Ужгороді, Чорна кам'яниця з історичним музеєм у Львові, Вороновицький палац з музеєм авіації на Вінниччині, міська Ратуша з низкою тематичних музеїв у Кам'янці-Подільському й т. ін.). Така практика суперечить принципу побудови ансамблевих музеїв, бо не здатна розкрити історико-культурний вміст об'єкту.

Головною проблемою, що гальмує розвиток ансамблевих музеїв, є не вирішеність питання експозиційного будівництва.

Якщо звернутися до теорії музеєзнавства, ансамблеві музеї самі по собі не мають потреби в експозиції [4, с. 114]. Адже сама пам'ятка і є головним експонатом. Але, з іншого боку, саме музейна експозиція здатна доповнити собою історико-культурний вміст пам'ятки, найбільш повно розкрити її інформаційний потенціал. У випадку побудови ансамблевих музеїв експозиція – це специфічний вид мовлення, за допомогою якого пам'ятка здатна „розмовляти”, найбільш повно розкривати закладений в ній зміст і реалізовувати свої функції [5, с. 98].

При вирішенні цього питання знову виникає проблема, пов'язана з нестачею оригінальних музейних предметів [1, с. 7]. Вони давно є частиною фондів колекційних музеїв. І ця проблема іноді є каменем спотикання в питанні створення ансамблевих музеїв, оскільки в українському музейництві поширена практика побудови експозицій лише з предметів-оригіналів. Тому деякі ансамблеві музеї зовсім відмовляються від експозицій, покликаних якнайповніше розкрити

їх інформаційний потенціал шляхом відновлення взаємозв'язків між елементами середовища [3, с. 42]. Приклад таких ансамблевих музеїв – музей „Київська фортеця”, архітектурні пам'ятки, що входять до складу різних заповідників. Ці пам'ятки лише пристосовані до екскурсійного відвідування без будь-яких експозицій, що не дає змоги повністю розкрити інформаційний потенціал об'єкту.

То як створювати експозиції ансамблевого музею й чи можна створювати їх на основі неоригінальних експонатів? Щоб розглянути це питання, необхідно звернутися до теорії музейного експозиційного будівництва. Як відомо, музейна експозиція будується на основі предметів-оригіналів і різноманітних допоміжних засобів (новоробів, макетів, відтворень, копій, моделей, різноманітного картографічного матеріалу й т. ін.) [8, с. 258].

В ансамблевому музеї, на відміну від колекційного, експонатом-оригіналом є сама пам'ятка і її складові елементи (форми, образ, стіни, будівельний матеріал, будівельна техніка), через які проявляються властивості історико-культурного об'єкту та реалізуються його функції. Відповідно, внутрішнє наповнення покликане розкрити інформаційний потенціал, реконструювати на документальній основі типову для певної епохи обстановку [5, с. 101]. Тому, спираючись на теорію експозиційного будівництва, цілком виправдано, маючи за основний експонат-оригінал саму пам'ятку та її складові елементи, відтворити властиве їм оточення за допомогою неоригінальних предметів – різноманітних новоробів і відтворень [6].

Не зважаючи на невизначеність питання побудови ансамблевих музеїв, у вітчизняній музейній справі цей напрям потроху просувається, що дозволяє говорити про перспективи його розвитку.

Одним з найбільш давніх музеїв цього типу є палацово-парковий ансамбль Тарновських у складі історико-культурного заповіднику „Качанівка”, в якому поступово створюється експозиція, побудована за ансамблевим методом.

У Золочівському замку, що на Львівщині, відновлена атмосфера, характерна для конкретного хронологічного періоду того суспільного стану, до якого належали власники замку.

Найбільш яскравим прикладом побудови ансамблевих музеїв є музей „Чинадієвський замок” на Закарпатті. Його експозиція яскраво ілюструє особливості створення ансамблевих музеїв. Головне її завдання – це реконструювати на документальній основі правдиву реальну обстановку, характерну для цього замку в конкретний історичний період, представити історію функціонування пам'ятки та її зв'язки з минулими історичними

епохами та видатними особистостями, пов'язаними з нею. Використані для цієї мети новороби, відтворення, окремі рішення експодизайну своїми зовнішніми формами, кольором і матеріалами наповнили внутрішній зміст пам'ятки відповідною атмосферою, „оживили” її. Це дозволяє передати відвідувачам найбільш повну історико-культурну інформацію, реалізувати соціокультурні функції – завдання, яке вирішує експозиційне будівництво в цілому.

Таким чином, можна бачити, що форма ансамблевих музеїв, хоча й не характерна для вітчизняного музейництва, дещо викривлена таналечно не опрацьована, все ж таки поступово знаходить реалізацію на основі історико-архітектурних об'єктів.

У вітчизняному музейництві досі не осмисленні вигоди й значення ансамблевих музеїв. З одного боку – це більш простіша форма ніж колекційна, бо музей створюється навколо пам'ятки, що є і фондами, і предметом для вивчення, і головним експонатом. З іншого боку – поширення саме ансамблевих музеїв здатне врятувати та надати нового змісту багатьом пам'яткам України, що руйнуються, не мають сучасного пристосування, залишаються без уваги та невідомими для науковців, широкої громадськості, іноземних туристів і всіх тих, хто цікавиться історією та пам'ятками України.

Більші можливості та відповідна свобода у виборі методів експозиційного будівництва, більша варіативність для кожного окремого випадку дозволяють розвивати музейну мережу за рахунок ансамблевих музеїв. В умовах, коли монополія створення колекційних музеїв вичерпала себе, створення музеїв, заснованих на інших типах спадщини, що зберігається, здатне вирішити проблеми збереження та соціокультурного пристосування історико-культурних пам'яток, а з іншого боку – збагатити музейну мережу ансамблевими музеями, що можуть стати яскравим явищем в музейному житті України.

В сучасних умовах перед ансамблевими музеями існує широкий простір реалізації, обумовлений наявністю значної кількості пам'яток, що потребують збереження й відповідного соціокультурного використання.

Література

1. Баранова О. Ф. К вопросу построения экспозиции в музеях дворцах-усадьбах и специфика их научной пропаганды / О. Ф. Баранова // Музей. Художественные собрания СССР. – Вып. 4. – М., 1983. – С. 6-9.
2. Добровольская Э. Д. Музеефикация памятников архитектуры: Теория и практика / Э. Д. Добровольская // Музейное дело и охрана памятников: Обзор информации. – Вып 1. – М.: НИО «Информкультура», 1989. – С. 124-138.
3. Карпов В. Памятник архитектуры как объект музеефикации / В. Карпов //

*Створення ансамблевих музеїв як актуальне питання
сьогодення вітчизняної музейно-пам'яткоохоронної справи*

Актуальные проблемы советского музееведения: Сб. науч. тр. – М., 1987. – С. 40-49.

4. Майстровская М. Т. Музейная экспозиция и памятник / М. Т. Майстровская // Музееведение. На пути к музею XXI века: Сб. науч. тр. – М., 1991. – С. 112-125.

5. Мишура О. О. Музеефикация памятников архитектуры / О. О. Мишура // Кафедра І. Матеріали науково-практичної конференції «Музей в храме-пам'ятнику». – СПб., 2005. – С. 97-104.

6. Сердюк О. Музеефікація комплексних пам'яток / О. Сердюк, Е. Градун // Праці НДІ пам'яткоохоронних досліджень. – 2009, вип. 3. – С. 43-68.

7. Соустин А. К вопросу о приспособлении памятников архитектуры под музей / А. Соустин // Вопросы охраны, реставрации и пропаганды памятников истории и культуры: Сб. науч. тр. – М.: НИИК, 1982. – С. 8-18.

8. Юренева Т. Ю. Музееведение: Учеб. для высшей школы / Т. Ю. Юренева. – М.: Академический Проект, 2003. – 560 с.

Музей „Київська фортеця”

Експозиція палацово-паркового комплексу „Качанівка”

Експозиція Золочівського замку

Експозиція музею „Чинадієвський замок”